

Аспірант кафедри мов і методики їх викладання
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
(Чернігів, Україна) E-mail: leonardodavinci7@ukr.net

ЧУТТЄВИЙ ДОСВІД В КОНТЕКСТІ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ПРАКТИК У РОБОТІ З УЧНЯМИ

*Мистецтво не підробляє і не замінює реальний світ,
а пояснює його, розширює і продовжує.*

К. Юон

У статті проаналізовано значення чуттєвого досвіду, зокрема зосереджено увагу на важливості арт-терапевтичних практик у роботі з учнями. Досліджено погляди на питання самоідентифікації у фотографічних зображеннях як формі соціалізації особистості, де фотографія може виступати своєрідним психологічним портретом. Подальших наукових досліджень набуває питання фототерапії як терапевтичної комунікації, адже відображення себе та навколишньої дійсності через малюнки, картини та фотозображення — це яскрава форма комунікації. Вплив візуальної інформації (картин, фотозображень) на психіку людини мало досліджений, тому подальших наукових розвідок набуває саме це питання.

Мета роботи — проаналізувати вплив мистецтва та арт-терапевтичних практик на організм людини, зокрема можливості арт-терапії у роботі з учнями. Дослідити окремі аспекти творчого потенціалу можливостей людини. Зокрема зацентрувати увагу на художньому мисленні, творчій інтуїції, чуттєвому досвіді співпереживання через арт-об'єкти, окреслити важливість розуміння сприйняття навколишньої дійсності за допомогою арт-терапевтичного досвіду.

Методологічною основою дослідження є положення теорії пізнання; культурологічний підхід до розгляду мистецтва та арт-терапевтичних практик у роботі з учнями.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджується вплив візуальних стимулів на актуалізацію чуттєвого досвіду, що являє собою підґрунтя синестезії та естетичного катарсису, пов'язаного з метаноїєю як ціннісною трансформацією свідомості. Вперше в наукових студіях мистецтво розглядається на прикладі арт-терапевтичного досвіду, що дає змогу глибоко проаналізувати питання арт-терапевтичних практик у роботі з неповносправними учнями.

Висновки. Арт-терапія є дієвим інструментом у роботі з неповносправними учнями, у роботі з родиною та роботі зі шкільним колективом. Комплексне вирішення питань арт-терапевтичних практик має великі перспективи розвитку. Використання арт-терапії в навчальному процесі потребує подальших наукових розвідок.

Ключові слова: арт-терапевтичні практики, чуттєвий досвід, художнє мислення, фотозображення як «дзеркало пам'яті».

Постановка проблеми. Актуальність роботи. Розвиток художніх інтересів, художньо-творчої активності, виховання емоційно ціннісного ставлення до мистецтва, — це ті напрями, які дозволять розкрити творчий потенціал майбутнього педагога.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх педагогів до впровадження мистецтва в освітній процес. На досягнення цієї мети спрямовано і державну освітню політику, що знайшло відображення в Законах України «Про освіту» (2020), «Про вищу освіту» (2019), Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012), Концепції загальної мистецької освіти (2003), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004) та інших документах, в яких наголошується на необхідності якісної підготовки майбутніх педагогів.

Проблема невключеності сучасного мистецтва в дискурс суспільства постає комплексно, як відсутність якісного твору зі сторони митця, що, у свою чергу, негативно позначаються на розвиткові арт-терапії, оскільки представники одного з напрямків арт-терапії використовують вже готові твори (картини, музику тощо) професійних митців. Арт-терапія в даному контексті є засобом переважно невербального спілкування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значення та роль арт-терапії стала предметом наукових дискурсів та теоретичних розвідок багатьох науковців у галузі психології, педагогіки (Р. Гудман, Е. Крамер, Д. Євстигнеєва, Л. Інжиєвська, Т. Колошина, Е. Келліш, М. Кисельова, В. Кокоренко, О. Копитіна, Л. Лебедева, А. Лоуен, Р. Мартін, Л. Мова, Є. Морозова, Л. Наумбург, Д. Подель, Л. Подкоритова, Н. Роджерс, К. Росс, О. Скар, М. Сидоркіна, Ю. Соболев, Г. Ферс, Г. Хульбут, К. Тисдейл, Д. Уеллер та ін.). Дослідниками арт-терапії, її теоретичних і методологічних основ є М. Андерсен-Уорен, І. Бреусенко-Кузнецов, М. Бурно, І. Вачков, О. Вознесенська.

Мета роботи – проаналізувати вплив мистецтва та арт-терапевтичних практик на організм людини, зокрема використання арт-терапії у роботі з учнями. Дослідити деякі аспекти творчого потенціалу можливостей людини. Зокрема зацентувати увагу на художньому мисленні, творчій інтуїції, чуттєвому досвіді співпереживання через арт-об'єкти, окреслити важливість розуміння сприйняття навколишньої дійсності за допомогою арт-терапевтичного досвіду.

Методологія. Методологічною основою дослідження є положення теорії пізнання; культурологічний підхід до розгляду мистецтва та арт-терапевтичних практик у роботі з учнями.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджується вплив візуальних стимулів на актуалізацію чуттєвого досвіду, що являє собою підґрунтя синестезії та естетичного катарсису, пов'язаного з метаноєю як ціннісною трансформацією свідомості. Вперше в наукових студіях мистецтво розглядається на прикладі арт-терапевтичного досвіду, що дає змогу глибоко проаналізувати питання арт-терапевтичних практик в роботі з неповносправними учнями.

Результати дослідження. Наприкінці 30-х – на початку 40-х років минулого століття в дослідженнях А. Хілла, засновника Британської школи арт-терапії з'явився термін «арт-терапія». А. Хілл стає відомим завдяки роботам щодо використання арт-терапії у медичних закладах. Засновники арт-терапії зверталися до засобів масової інформації та професійної аудиторії для поширення мистецтва. Педагоги й художники, психіатри й психологи працювали у різних добровільних організаціях, соціальних проєктах і медичних установах для того, щоб нові методики набули вагомого суспільного значення [2].

У цілому арт-терапія – це зцілення за допомогою будь-якої художньої творчості [2]. В сучасній арт-терапії дослідники О. Вознесенська, Л. Мова зазначають, що науковці, які займаються питаннями арт-терапії виокремлюють два основні напрями. Представники першого використовують уже готові твори (картини, музику тощо) професійних митців. Представники другого – самостійну творчість клієнтів або учасників груп. Позитивним моментом є саме власна творчість [2].

До кінця XIX століття багато людей проживали в селах, де традиційна культура була частиною життя – усі з дитячого віку співали, малювали та займалися творчістю. З часом міська культура все більше перетворювала громадян на споживачів мистецтва, а саме мистецтво, за визначенням старшого викладача кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв Київського Університету імені Бориса Грінченка, Людмили Волкової, на мистецтво другого вжитку (секонд-хенду і плагіату). Проте потреба у творчості залишилася, отож арт-терапія і тут стає в нагоді [2].

Створювати простір для змін за допомогою мистецтва – ефективний спосіб комунікації. Наші думки та слова, все, що ми виражаємо засобами мистецтва, впливає на нас і на те, як ми рухаємося у життєвому просторі. Кожен унікальний спосіб руху у просторі впливає на те, як ми мислимо, а наші думки впливають на те, що ми створюємо. Зі світу музики та мистецтва ми знаємо, що кожна комбінація музичних символів, фарб та відтінків продукує зовсім іншу гармонію, сприйняття реальності. Деякі комбінації, що приємні для одних – зовсім не сприймаються іншими як насолода. Теж саме можемо сказати й про слова. Різні комбінації спричиняють різний вплив. Образотворче мистецтво також сприймається по-різному, комбінація фарб та відтінків несе в собі певне емоційно-сміслові значення. Колір по-різному впливає на пізнавальні можливості людей, на те, що ми можемо використовувати в арт-терапевтичних практиках.

Індійський філософ Інаят Хан (Inayat Khan) стверджує, що людина може «прочитати» іншу людину за рухами, які вона здійснює. Викладач міжнародної професійної програми з танцювально-рухової терапії Prof. DMT BioSoft, ментор Міжнародної школи невербального коучінгу та Міжнародної Академії глибинних трансформацій Оксана Белова доповнює думку індійського музиканта та філософа Інаята Хана, стверджуючи, що ми реагуємо на досвід індивідуальної гармонії стосовно інших людей, з якими спілкуємося. Деякі гармонії та стилі зближують нас, деякі відштовхують. Спілкування відбувається через мистецтво, і ми можемо зрозуміти переживання людини теж через мистецтво. З одними людьми почуваємо себе комфортно, нас сповнює відчуття гармонії, з іншими ж навпаки – відчуваємо напругу та дисгармонію. Мистецтво допомагає краще зрозуміти світ іншої людини. Людина розкривається за допомогою мистецтва та арт-терапевтичних практик. Слова, рухи в просторі і часі

надають певну інформацію щодо внутрішніх процесів мислення та емоційного стану людини, що можемо використати під час проведення арт-терапевтичних практик.

Важливо проаналізувати вплив мистецтва та арт-терапевтичних практик на організм людини, зокрема використання арт-терапії у роботі з учнями.

«Мистецтво є максимально універсальною мовою – мовою образів. Воно знищує всі мовні бар'єри, даючи змогу спілкуватись на міжнародному рівні навіть знищуючи часові бар'єри...» [4-5]. Навчання мистецтва розширює можливості пізнання навколишньої дійсності. *Чуттєвий досвід + художнє пізнання + творче світосприйняття + художнє мислення – це комплексне занурення в океан творчості.*

Арт-терапевтичні практики включають: арт-терапію у роботі з родиною, арт-терапію в роботі з травмою, музико-арт-терапію та фото-арт-терапію. Людина фіксує реалії свого життя за допомогою фото. Фото оточують на та набувають особливого значення як джерело інформації, спосіб комунікативного зв'язку через візуалізацію набутого досвіду. Тобто, фотографія може багато розповісти про людину та суспільство в цілому. Варто зазначити, що фотографія стає для людини свого роду автопортретом, «дзеркалом пам'яті», в якому відображаються моменти минулого. Науковцями майже не досліджено вплив зображення на психіку людини, а фототерапія може виступати способом сприйняття чужого досвіду. Використання фото-арт-терапії та арт-терапевтичних практик у роботі з учнями набувають подальшого комплексного дослідження в теоретичних та практичних дослідженнях. Подальших наукових розвідок в контексті розглянутої теми вимагає посилення уваги до дії того чи іншого візуального стимулу (фотографії, картини, арт-об'єкти) на психологію особистості.

Картина – це безсловесний, емоційно-чутливий співрозмовник, який звертається до нас своєю візуальною мовою, мовою символів та знаків, мовою фарб та відтінків, мовою ліній та штрихів, тобто мовою візуально-художньої комунікації. Твір мистецтва має власний комунікативно-пізнавальний простір та є своєрідним мовчазним співрозмовником з глядачем. Образи й уявлення, які викликає той чи інший твір мистецтва або фотозображення діють на наші пізнавальні можливості, пам'ять, мовлення, мислення. Чуттєвий досвід розширюється, збагачується внутрішній світ, завдяки чому розкриваються особливості особистості, її світогляд тощо. Мистецький твір (фотозображення) є втіленням інформації в художньому образі. Варто підкреслити, що твір мистецтва – це не просто зображення на площині, твір мистецтва – це своєрідний комунікативний зв'язок між поколіннями, «генератор» творчих ідей, поширювач естетичних орієнтирів певної історичної диспансії.

Педагоги покликані передати дітям через мистецтво красу створеного світу та закласти в їх серця насіння любові. А любов, як добре відомо, – це головне в житті людини, що має вічну цінність. «Любов ніколи не перестає» читаємо ми в Слові Божому (1 Коринтян 13 розділ 8 вірш) [1]. Це місце Священного Писання названо гімном Любові, тільки любов змінює дитину на краще [4].

Осягнення реальності через мистецтво – це комплексне занурення в творчий процес, який одночасно охоплює прийняття людиною емоційно-інформаційних імпульсів, що надсилає мистецький твір. Емоції, почуття, переживання – вся ця багатогранна палітра передається глядачеві і здатна певним чином через візуальну мову зцілювати, зміцнювати, приносити радість або напакі. Доводиться констатувати той факт, що мистецтво майже не розглядається в контексті власного арт-терапевтичного досвіду науковців-практиків. Окремі наукові розвідки з цього питання безперечно є, проте комплексного наукового дослідження поки немає. Одні автори подають безперечно змістовні теоретичні відомості без належного практичного підтвердження останніх, інші ж, маючи власний практичний арт-терапевтичний досвід у роботі з неповносправними дітьми, не описують це науково. В них просто не вистачає на це часу. Нами поставлено за мету в наукових студіях описати власний арт-терапевтичний досвід у поєднанні з практичною його реалізацією, де практика збагачує теорію, а теорія набуває більш глибокого наукового підтвердження практикою в контексті арт-терапевтичної комунікації.

Чуттєвий досвід в царині мистецтва відіграє надзвичайно важливу роль. Що спонукає художника до індивідуально-чуттєвого сприйняття дійсності, та відображення її в творі мистецтва? Мистецтво потрібно відчувати, розуміти, занурюватися в його безмежні і вічні глибини, знайти той ключ, який розкриє великі можливості цілющої сили живопису. Чуттєвий досвід світосприйняття збагачується через комунікативні можливості живопису. На думку науковця О. Комаровської, з чим справедливо можна погодитися в таких твердженнях: «У житті постала проблема міжособистісного спілкування. Тотальна інформатизація занурює у віртуально-уявний світ, несе небезпеку відторгнення дитини від міжособистісного спілкування, занурюючи її у віртуальну реальність та вир інформаційних потоків, що несуть і високохудожній, і квазі мистецький та особистісно руйнівний зміст» [3, 3]. Комунікація через мистецтво надзвичайно важлива і малодосліджена наукова проблема.

Мистецтво розкриває величезний потенціал можливостей неповносправних учнів (учнів з особливими освітніми потребами), адже кожна картина є унікальним відображенням внутрішніх переживань, мрій та прагнень її автора. «Ми повинні приймати дітей такими, якими вони є, включаючи всі їхні недоліки», – стверджує Росс Кембл (Ross Campbell) [7].

К. Ушинський писав: «педагогіка – це не наука, а найбільше, найскладніше, найвище і найнеобхідніше з усіх мистецтв, яке спирається на безліч обширних і складних наук (фізіологію, психологію та логіку) і крім знань, потребує здібності й нахилу, і як мистецтво ж, прагне до ідеалу» [6].

Педагог, маючи багатий чуттєвий досвід, здатний до співпереживання, яке відіграє надзвичайно важливу роль у нашому житті. Живопис розкриває систему цінностей, саме через нього можемо пізнати психологічні особливості особистості. Чуттєвий досвід пов'язаний з художнім пізнанням, а останнє дає дитині зрозуміти певні речі, які не можна пояснити, їх можна тільки відчутти та передати в картині за допомогою художніх образів через художню комунікацію.

Чуттєвий досвід сприйняття навколишньої реальності діти передають через малюнки візуально-чуттєву мову мистецтва. У своїх попередніх наукових розвідках ми дійшли такого висновку: «Патологічний стан дитячих малюнків, брудні кольори, їх дисгармонійне співвідношення, домінування чорних мотивів, схильність до копіювання, а не висловлювання свого – все це може свідчити про певну хворобу психіки дитини, пов'язану або із сім'єю, дитячим садком, школою або з товаришами. І, навпаки, досконалість малюнку, причому власного, а не скопійованого, довершеність композиції, ліній і пропорцій, яскрава палітра, чистота кольорів та їх естетичне співвідношення – усе це свідчить про внутрішнє здоров'я, чистоту, гармонію духовних і фізичних сил дитини» [4-5].

Одним з малодосліджених та майже не розкритих у наукових студіях є питання можливостей арт-терапії та особливостей виявлення емоційного стану людини через дихання. Кожен рух тіла людини є віддзеркаленням її внутрішнього стану. Якщо розглядати будь-який тілесний рух як контрапункт дихання, можна стверджувати, що дихання має можливість спілкуватися. Воно може виразити любов, радість або тривожність. занепокоєння. До цього вважаємо за доцільне додати, що ритмічний рух дихання корелює з арт-терапевтичною практикою. Людина, яка постійно знаходиться в стані нервового потрясіння, завдає непоправної шкоди своєму організму. І дихання тут відіграє важливу роль. Ритмічний рух дихання змінює форму і простір черевної та грудної порожнини, сприяє їхній взаємодії. Відсутність руху нівелює ритм та спотворює форму, розділяючи грудну порожнину від черевної. Вільний рух дихання впливає на швидкість тілесних взаємозв'язків і, тим самим, – на наповнення якості життя.

Висновки. Арт-терапевтичні практики відіграють надзвичайно важливу роль в процесі гармонійного розвитку особистості, розширюючи її творчі та пізнавальні можливості. Подальші наукові студії мають бути спрямованими на дослідження впливу зображення та візуальних стимулів на пізнавальні можливості людини. Арт-терапія дозволяє отримати інформацію про травму та переживання учня. Дитина може малювати травмівну подію. Арт-терапія – це система психологічної та педагогічної допомоги, заснована на мистецтві та творчості. Вона поєднує низку специфічних методів, що сприяють зціленню людини засобами мистецтва, де зцілення – це досягнення учням цілісності – у першу чергу психічної: лікування й попередження психічних розладів.

References

1. Біблія (Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту). Київ : Вид-ня місійного тов-ва «Нове життя Україна, Кемпус Крусейд фор Крайст», 1992. 959 с.; 296 с.
Bibliya (Knigi Svyatogo Pisma Starogo i Novogo Zapovitu) [The Bible (Old and New Testament Scriptures)]. (1992). Kyiv, Ukraine : Vid-nya misiyного тов-ва «Nove zhittya Ukrayina, Kempus Kruseyd for Krayst».
2. Вознесенська О. Л., Мова Л. В. Арт-терапія в роботі практичного психолога. Використання арт-технологій в освіті : Науково-виробниче видання. Київ : «Шкільний світ», 2002. С. 7–8.
Voznesenska O. L, Mova L. V. (2002). Art-terapiya v roboti praktichnogo psihologa Viktoristannya art-tehnologiy v osvitu [Art therapy in the work of a practical psychologist. Use of art technologies in education]. Kyiv, Ukraine : Shkilniy svit.
3. Комаровська О. А. Мистецькі досягнення учнів: що і як оцінюємо. *Мистецтво та освіта. Науково-методичний журнал*. 2018. № 4. С. 3–5.
Komarovska O. A. (2018). Mistetski dosyagnennya uchniv: scho i yak otsinyuyemo [Students' artistic achievements: what and how we evaluate]. *Mystetstvo ta osvita. Naukovo-metodichniy zhurnal – Arts and education. Scientific and methodological journal*, 4, 3–5.
4. Субботенко І. Ю. Художнє мислення в педагогічній комунікації вчителя початкової школи. Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст. : Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24-25 січня 2020 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнот», 2020. Ч. 2. С. 129–133.
Subbotenko I. Yu. (2020). Hudozhne mislennya v pedagogichniyi komunikatsiyi vchitelya pochatkovoyi shkoly [Artistic thinking in pedagogical communication of elementary school teacher]. *Klyuchovi pitannya naukovih doslidzhen u sferi pedagogiky ta psihologiyi u XXI st.: Zbirnik tez naukovih robot uchasnikiv mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi (Lviv, 24-25 sichnya 2020 roku) – Key issues of scientific*

research in the field of pedagogy and psychology in the XXI century : Proceedings of scientific papers of participants of the international scientific-practical conference (Lviv, January 24-25, 2020). Lviv, Ukraine.

5. Субботенко І. Ю., Мамчич О. Б. Взаємодія педагогіки і мистецтва в контексті творчого розвитку вчителя початкової школи. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (February 26-28, 2020). Tokyo, Japan : Otsuki Press, 2020. Pp. 63–72.*
Subbotenko I. Yu., Mamchich O. B. (2020). Vzayemodiya pedagogiky i mystetstva v kontekstI tvorchoho rozvitku vchitelya pochatkovoyi shkoly. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (February 26-28, 2020). Tokyo, Japan : Otsuki Press.*
6. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори: у 6-ти т. Т. 1. Київ : Радянська школа, 1982. 339 с.
Ushinskiy K. D. Lyudina yak predmet vihovannya. Sproba pedagogichnoyi antropologiyi. Vibrani pedagogichni tvori: u 6-ti t. T. 1. Kyiv: Ukraine : Radyanska shkola.
7. Campbell R. How to Really Love Your Child. Chariot Victor Publishing A Division of Cook Communications, 4050 Lee Vance View, Colorado Springs, Colorado 1992. P. 149.

Subbotenko I.

ORCID 0000-0003-3314-3377

*Ph.D. Student of the Department of languages and methods of their teaching,
T.H Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: leonardodavinci7@ukr.net*

SENSITIVE EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF ART-THERAPEUTIC PRACTICES IN WORKING WITH STUDENTS

*Art does not forge or replace the real world,
but explains, expands, and continues.*

K. Yuon

The article analyzes the significance of sensual experience, namely the attention of the article is focuses on the importance of art-therapeutic practices in working with students. The article examines the views on the issue of self-identification in photographic images as a form of socialization of a person, where a photo can act as a kind of psychological portrait. A vivid form of communication is the reflection of oneself and the surrounding reality through drawings, paintings and photo images. This led to the choice of further studies on phototherapy as therapeutic communication. The influence of visual information (paintings, photos, images) on the human psyche has not been studied enough, so this is the question that is gaining further scientific research.

*The **articles purpose** is to analyze the impact of art and art therapeutic practices on the human body, in particular the possibilities of art therapy in working with students. To explore some aspects of the creative potential of human capabilities. In particular, to focus on artistic thinking, creative intuition, the sensory experience of empathy through art objects, to determine the importance of understanding the perception of reality with the help of art-therapeutic experience.*

***Methodology** of the research is the provisions of the theory of knowledge; cultural approach to the study of art and art therapeutic practices in working with students.*

***Scientific novelty** lies in the fact that for the first time in scientific research, art is considered on the example of art-therapeutic experience, which allows a deeper analysis of the issue of art-therapeutic practices in working with disabled students.*

***Conclusions.** Art therapy is an effective tool in working with students, in working with the family and working with the school team. A comprehensive solution to issues of art therapy practices has great development prospects. The use of art therapy in the educational process requires further research.*

***Keywords:** art-therapeutic practices, sensory experience, artistic thinking, photography as a «mirror of memory».*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. В. Грищенко